
เครือข่ายองค์กรชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมจังหวัดชัยภูมิ
Local Network Organization on Development of Community and Environment
in Chaiyaphum Province
อนุสรณ์ พัฒนสานต์*
Anusorn Phattanasarn

บทคัดย่อ

การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษาการเกิดขึ้น และพัฒนาการการรวมกลุ่มของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูในการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ 2. ศึกษาลักษณะกิจกรรมกลุ่มและบทบาทการทำหน้าที่ของเครือข่าย 3. ศึกษากระบวนการภาคพลเมืองในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูในการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย ผู้นำและสมาชิกกลุ่มต่างๆ จำนวน 8 กลุ่ม ในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งสิ้น 20 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง ผลการศึกษาพบว่า การรวมกลุ่มของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูในการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม เกิดจากปัญหาทรัพยากรป่าไม้เสื่อมโทรมส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ของประชาชน ทำให้เกิดการบุกรุกป่าจนกระทั่งเป็นการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ จึงได้เกิดแนวคิดของกลุ่มผู้นำเพื่อรักษาทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันโดยเริ่มจากส่งเสริมอาชีพในชุมชน ส่งเสริมการรวมกลุ่มออมทรัพย์ และเชื่อมโยงกลุ่มต่างๆเข้ามาร่วมเป็นเครือข่าย ตลอดจนการบริหารแบบร่วมมือในแนวราบ นอกจากนี้ยังศึกษาดูงานในพื้นที่อื่นๆแล้วนำเอาความรู้มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน และยังประสานไปยังหน่วยงานภายนอกชุมชน เช่น หน่วยงานราชการ สถาบันอุดมศึกษา องค์กรเอกชน ในลักษณะประชาสังคม ทำให้เครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมขยายพันธมิตรทางการพัฒนาและยกระดับแผนงานพัฒนาของเครือข่ายไปบรรจุในแผนงานพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่

คำสำคัญ : จิตสำนึกสาธารณะ / การพัฒนาสิ่งแวดล้อม / เครือข่ายองค์กรชาวบ้าน / จังหวัดชัยภูมิ

ABSTRACT

This research aims 1. to study the foundation; group activities, role, operation, and development of the network of the Teen Phoo Farmers' Organization, Chaiphum Province, 2. to study the group activities and the network of the Teen Phoo Farmers' Organization role, and 3. to study a civil procedure in creating the consciousness on co-preservation and interaction between groups in the network of the Teen Phoo Farmers' Organization in developing the community and environment in Chaiphum province. The key informants; consisted of leaders of eight groups and 20 of group memberships in the corporate network of the Teen Phoo Farmers' Organization in developing the community and environment in Chaiphum province. the structured interviews and a semi-structured interview were used in the research. The study was found that the integration of the network of the Teen Phoo Farmers' Organization in developing the community and environment first started from the problem of forest degradation. The problem affected the population's livelihood; therefore, the inhabitants trespassed in the forest and destroyed the natural resource for their own benefit. Because of this problem, the concept of preserving the forest resource was implemented by the leaders of the community. It was started by promoting occupations in the community with group gatherings, networking, and Flat Organization model collaboration. Furthermore, the research covered other different areas, including gaining knowledge and applying this to develop the community, and also civil society cooperation with other organizations including quasi corporations, such as the administrative agency, institution of higher education, and private organizations. This helps the network to expand the alliance for developing and promoting the development plan of the network to attain a permanent development plan for the Local Administration in the area.

Keywords : Public Consciousness / Environment Development / Chaiphum Province

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

จิตสำนึกสาธารณะ (Social Consciousness) เป็นผลพวงมาจากการมีส่วนร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมแก้ปัญหาของชุมชน หรือการเข้ามามีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นกลุ่ม เครือข่าย ถือว่าเป็นการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ เพื่อให้เกิดการแสวงหาแนวทางร่วมกันในการหาทางออกจากปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน ดังนั้น คำว่า “สำนึกสาธารณะ” จึงมีความหมายอันใกล้เคียงกับคำว่าสำนึกทางสังคม (Social Consciousness หรือ Social Awareness) และสำนึกทางสังคมนี้ก็มี ความหมายใกล้เคียงกับคำว่าสำนึกร่วมกันของคนในชุมชน หรือการมีส่วนร่วม (Collective Consciousness) (ชูวิธ ฤกษ์ศิริสุข, 2548, หน้า 85-87) ซึ่งทำให้คนในชุมชนได้ตระหนักร่วมกันในกิจกรรม ความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ตลอดจนการรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ชุมชน เครือข่าย องค์การนั้น และมีหน้าที่ “ร่วม” ในการระดมความคิด ความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจิตสำนึกสาธารณะ อาจแบ่งได้เป็นสามขั้น (ธเนศวร เจริญเมือง, 2551, หน้า 176-177) คือ

1. สำนึกที่ได้รับการถ่ายทอดกล่อมเกลามาจากสังคมที่สังกัดอยู่ และหล่อหลอมเป็นวิถีวัฒนธรรมหลัก

2. สำนักที่ถูกปลุกขึ้นมา หรือความต้องการทางเลือกใหม่ที่แปลกแตกต่างจากแนวคิดหลักที่ดำรงอยู่ อาจเรียกว่าเป็นกระแสขยายขอบรอบนอก มักจะคัดค้านสภาวะที่ดำรงอยู่ เช่น ความเป็นธรรมทางสังคม การต่อสู้ดิ้นรนของกลุ่มนี้เน้นหนักในการแสวงหาสิทธิที่ตนจะแสดงออกได้ สิทธิในการปกครองตนเองกำหนดทิศทางให้แก่ตนเอง

3. สำนักที่เพิ่มพูนขึ้น (Expanded) ที่ประกาศตนชัดเจนว่าเป็นกลุ่มที่เสียเปรียบทางสังคม และเห็นว่าฐานะตำแหน่งก็คือสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ดังนั้นปฏิบัติการที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้คือ กระบวนการทั้งชีวิต คนที่มีจิตสำนึกเช่นนี้จะหาเหตุผลของความสลับซับซ้อนทางสังคมที่เกิดขึ้นและจะแสดงออกภายหลังที่ซึ่งดวงเหตุผลของแต่ละฝ่ายแล้วการมีจิตสาธารณะ หรือสำนึกส่วนรวม จะเกิดขึ้นเองทันทีทันใด อาจจะมาจากการเข้าไปแก้ปัญหาทางสังคมด้านต่างที่กระทำต่อเขาจนต้องหาทางออกร่วมกัน หรืออาจมาจากการกล่อมเกลางานสังคม ให้เกิดการตระหนัก รู้ตื่น และอาจเกิดขึ้นได้หลายระดับตั้งแต่ระดับชุมชน หมู่บ้าน สังคม และประเทศชาติก็ตามแต่ หากเกิดสภาพของจิตสาธารณะขึ้นก็จะส่งผลต่อส่วนรวมที่เอื้อเฟื้ออาทรต่อกันทางสังคม ชักนำไปสู่การเกิดขึ้นของการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่างๆ และเกิดการพัฒนาระดับสาธารณะขยายวงกว้างต่อไป

การส่งเสริมให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง ตระหนักถึงสิทธิ หน้าที่ และรับผิดชอบต่อสาธารณะ จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วย “ความเป็นพลเมือง” ที่ต้องพึ่งตนเองให้มาก หรือรวมพลังในอันที่จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง หากมีด้านไหนที่ให้รัฐเข้ามาทำแทนหรือทำให้ก็เพียงแค่ว่ากับดูแลและหนุนเสริมเท่านั้น ในส่วนของกิจกรรมส่วนรวมนั้น พลเมืองควรรวมตัวกันเป็นกลุ่ม เครือข่าย องค์กรต่างๆ ที่อยู่นอกภาครัฐ โดยเครือข่าย องค์กรเหล่านี้ อาจมุ่งกระทำการเพื่อประโยชน์เฉพาะกลุ่ม หรือขยายรวมไปถึงกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ในระดับสากล (เอนก เหล่าธรรมทัศน์, 2550, หน้า 77) จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า “สำนึกร่วม” (Collective Consciousness) “จิตสำนึกสาธารณะ” (Social Consciousness) และ “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) มีความใกล้เคียงกัน คือ 1. เกิดการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน เพื่อร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมกลุ่มนอกภาครัฐ 2. การแก้ปัญหาด้วยกัน ลักษณะกิจกรรมที่เน้นประโยชน์เฉพาะกลุ่มขยายออกไปสู่ผลประโยชน์ส่วนรวม และ 3. การตระหนักถึงสิทธิของตน ของกลุ่ม และรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของและห่วงใยในสิทธินั้น

การวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษากระบวนการกลุ่ม และยุทธวิธีในการประสานงานกันเข้าเป็นเครือข่ายในชื่อ “เครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตื้นญีเพื่อการพัฒนารวมและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ” ความสำคัญและความน่าสนใจของพื้นที่วิจัยคือการแก้ปัญหาด้วยวิธีกลุ่มที่สานักเป็นเครือข่ายและประสานกับแหล่งทุนจากภายนอกประเทศเพื่อดำเนินกิจกรรมภายในพื้นที่ซึ่งมีความโดดเด่นในระดับพื้นที่ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ประสานงานที่เป็นนักพัฒนาและใช้ความรู้ทางด้านการวิจัยร่วมกับชุมชนเพื่อนำเสนอปัญหาทั้งทางปฏิบัติและเชิงวิชาการ โดยผู้วิจัยใช้แนวคิดจิตสำนึกสาธารณะตามที่ ธเนศวร์ เจริญเมือง (2551) ที่ได้กล่าวถึงข้างต้นมา ทำการศึกษาเพื่อนำไปสู่การอภิปรายผลการวิจัย นอกจากนี้เพื่อทำความเข้าใจลักษณะการเชื่อมโยงกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ ที่สอดประสานเข้ามามีเครือข่ายการพัฒนาชุมชนท้องถิ่น ว่า มีลักษณะของการเกิดกลุ่มแต่ละกลุ่มอย่างไร และเข้ามาเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายโดยมีลักษณะปฏิสัมพันธ์กันอย่างไร เพราะกิจกรรมของกลุ่มต่างๆ เป็นกิจกรรมคนละชนิดกิจกรรม แต่มุ่งเน้นการพัฒนาเหมือนกัน ผลการศึกษาครั้งนี้จะเป็นตัวอย่างในการพัฒนากลุ่มและเครือข่ายการพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบหรือตัวอย่างการพัฒนาชุมชนสำหรับชุมชนอื่นๆ เพื่อนำไปใช้ประโยชน์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเกิดขึ้น และพัฒนาการการรวมกลุ่มของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาลักษณะกิจกรรมกลุ่มและบทบาทการทำหน้าที่ของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะระดับชุมชน
3. เพื่อศึกษากระบวนการภาคพลเมืองในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ

วิธีดำเนินการวิจัย

สำหรับพื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา ประกอบด้วย 7 ตำบลในเขตอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ คือ ตำบลหนองขา ตำบลโนนกอก ตำบลบ้านบัว ตำบลบ้านเตื่อ ตำบลบ้านเป่า ตำบลบ้านยางและตำบลกุดเลาะ ในเขตพื้นที่อำเภอเกษตรสมบูรณ์

1. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญประกอบด้วย กลุ่มต่างๆ ในพื้นที่ทั้งหมด 8 กลุ่มจาก 7 ตำบลในอำเภอเกษตรสมบูรณ์ จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีทั้งกลุ่มที่จดทะเบียนตามกฎหมายกับหน่วยงานราชการคือ กลุ่มออมทรัพย์ (9 หมู่บ้านใน 4 ตำบล) กลุ่มสตรี (14 หมู่บ้านใน 4 ตำบล) กลุ่มผู้สูงอายุ (15 หมู่บ้านใน 4 ตำบล) และกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงสัตว์และทำนา (25 หมู่บ้านใน 7 ตำบล) และกลุ่มกิจกรรมที่รวมตัวกันในลักษณะกลุ่มที่ไม่จดทะเบียนอีก 4 กลุ่มคือ กลุ่มป่าชุมชน (15 หมู่บ้านใน 4 ตำบล) กลุ่มเยาวชน (8 หมู่บ้านใน 4 ตำบล) กลุ่มอนุรักษ์ป่าต้นน้ำพรม (13 หมู่บ้านใน 7 ตำบล) และกลุ่มจัดการที่ดิน (10 หมู่บ้านใน 2 ตำบล) โดยการ คัดเลือกผู้ประสานเครือข่ายและผู้นำของแต่ละกลุ่มในเครือข่ายรวม 20 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลคือ การสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured or Guided Interviews) และแบบสอบถามแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured or Guided Interviews)

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสัมภาษณ์กลุ่ม (Focus Group) สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) จากการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล โดยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยทำการประมวลความคิดเห็นของฝ่ายต่างๆ ในการประชุมร่วมรายเดือนแล้วนำมาสังเคราะห์ความคิดร่วมที่สอดคล้อง และแยกความแตกต่างทางความคิดของผู้ให้สัมภาษณ์ ในแต่ละกลุ่ม แต่ละข้อ แล้วนำข้อมูลที่ได้จากการประมวลผลไปทดสอบคำถามวิจัยเพื่อให้ได้ข้อเท็จจริง และตอบวัตถุประสงค์การวิจัย

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาพบว่า

1. การเกิดขึ้นและพัฒนาการการรวมกลุ่มของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ ผลการศึกษาพบว่า 1) การตระหนักถึงปัญหาเรื่องป่าเสื่อมโทรม ซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของคนที่ย้ายอยู่รอบบริเวณพื้นที่ป่าถูกระเบิด จึงได้เกิดแนวความคิดการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า พร้อมกันกับการส่งเสริมอาชีพคนในชุมชนเพื่อให้คนเกิดอาชีพและรายได้ที่เพียงพอจะได้ไม่เข้าไปใช้ประโยชน์แบบทำลายป่า 2) การดำเนินกิจกรรมโครงการพัฒนาพื้นที่แนวกันชนรอบๆ ป่า ได้เชื่อมโยงองค์กรหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาสนับสนุนในรูปแบบภาคี เช่น เจ้าหน้าที่ฝึกอบรมจากเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเขียว

คณะกรรมการดูแลป่าภูกระแต องค์การบริหารส่วนตำบล หน่วยงานราชการ ผู้เชี่ยวชาญและประชาชนในพื้นที่ มาร่วมกันวางแผนและดำเนินโครงการในลักษณะประชาสังคม และขยายสมาชิกโดยส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นในทุกตำบลทั้ง 4 ตำบลในเขตพื้นที่เพื่อให้เกิดการออมทรัพย์และประหยัดในครัวเรือนตลอดจนการสร้างอาชีพสร้างรายได้ เพื่อจะทำให้ประชาชนไม่อดอยากแล้วหันมาให้ความสนใจเรื่องการอนุรักษ์ป่ามากขึ้น 3) แนวทางการขยายสมาชิกแบบนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการดึงเอาคนจากกลุ่มต่างๆเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สนับสนุนและส่งเสริมการเรียนรู้โดยส่งสมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกของกลุ่มไปศึกษาดูงานและนำมาปรับใช้ พร้อมกันกับประสานภาคีภายนอกมาเป็นผู้สนับสนุนและพี่เลี้ยง ทั้งพี่เลี้ยงทางความคิดเงินทุน และการทำกิจกรรม จนพัฒนาระดับขึ้นไปถึงการงานวิชาการชุมชน 4) การปรับเปลี่ยนแนวคิดจากการใช้ประโยชน์ทรัพยากรจากป่าอย่างเดียว ให้หันมาอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าควบคู่ไปด้วย การอนุรักษ์ฟื้นฟูคือการเข้าใจสภาพป่าที่แท้จริงไม่ใช่ปลูกอย่างเดียว โดยทำความเข้าใจและศึกษาการใช้ประโยชน์ป่าที่ยั่งยืนด้วยการทำกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและขยายเครือข่ายภายนอกชุมชนให้เข้ามารับทราบแนวคิดของชุมชน และรับรู้ปัญหาของชุมชนที่เกิดขึ้น

2. ลักษณะกิจกรรมกลุ่มและบทบาทการทำหน้าที่ของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ ในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะระดับชุมชน ผลการศึกษาพบว่า 1) การทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการดูแลและสนับสนุนกลุ่มต่างๆที่เป็นลูกข่ายให้ดำเนินกิจกรรมด้านการพัฒนาภายในชุมชน 2) เป็นศูนย์กลาง การติดตามให้ความช่วยเหลือ ตลอดจนให้คำแนะนำสมาชิกเครือข่ายให้การดำเนินงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ นอกจากนี้ ยังเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจร่วมของฝ่ายบริหารเครือข่ายซึ่งมาจากสมาชิกที่ได้รับการคัดเลือกจากกลุ่มต่างๆ กลุ่มละ 2 คน เข้ามาร่วมตัดสินใจในโครงการต่างๆ ที่กลุ่มลูกข่ายเสนอจัดทำโครงการมายังเครือข่ายองค์กรชาวบ้านฯ 3) เพื่อเป็นการหนุนเสริมความเข้มแข็งให้กับองค์กรด้านศักยภาพการทำงาน โดยหนุนเสริมทั้งด้านงบประมาณสนับสนุน หรือจัดหาผู้เชี่ยวชาญเข้ามาช่วยเหลือในด้านที่กลุ่มลูกข่ายขอความช่วยเหลือเข้ามา ตลอดจนการลงมือปฏิบัติงานร่วมกับกลุ่มลูกข่ายในการทำกิจกรรมต่างๆ 4) เป็นพื้นที่สาธารณะกลางในการเรียนรู้แลกเปลี่ยน ถ่ายทอดองค์ความรู้ร่วมกันของชุมชนทั้ง 4 ตำบล 5) สนับสนุน และ ส่งเสริมให้ชุมชน กลุ่มลูกข่าย องค์กร ในเครือข่ายยกระดับความสามารถในการทำหน้าที่เป็นนักพัฒนาและนักวิจัยชุมชนด้วยตนเอง 6) เป็นศูนย์กลางในการบริหารงบประมาณแก่กลุ่มสมาชิกในเครือข่าย โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในแนวราบทางการบริหาร

3. กระบวนการภาคพลเมืองในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ร่วม และลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมินั้น ผลการศึกษาพบว่า กระบวนการภาคพลเมืองเกิดจาก 1) ความต้องการแก้ไขปัญหาเรื่องป่าเสื่อมโทรม การลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ทำให้พื้นที่ป่าและความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ส่งผลต่ออาหารธรรมชาติลดลง เป็นเงาตามตัว ทำให้กลุ่มผู้นำชุมชนในพื้นที่เกิดแนวคิดในการหาทางอนุรักษ์ซึ่งในระยะแรกยังไม่ประสบผลสำเร็จเพราะผู้คนไม่เกิดการตระหนัก และขาดความรู้ถึงถึงความเป็นเจ้าของในพื้นที่สาธารณะร่วมกันเพราะรายได้ไม่พอต่อการเลี้ยงชีพทำให้คนไม่สนใจที่จะคิดอนุรักษ์ป่า จนกระทั่งการเข้ามาหนุนเสริมขององค์กรภายนอก ทั้งเรื่องทุนในการส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมรายได้เพื่อให้คนอยู่ดีกินดีก่อน แล้วขยายผลต่อโดยการชักชวน และคัดเลือกอาสาสมัครในชุมชนไปอบรม ศึกษาดูงานจากพื้นที่อื่นๆทั่วประเทศ จึงเกิดความเห็นร่วมในการอนุรักษ์ป่า และมีการให้ความรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติแบบภาพรวม ทำให้ผู้คนหันมาใส่ใจสิ่งแวดล้อมในชุมชนมากขึ้นจนกระทั่งเกิดการซึมซับและตระหนักจึงได้หันมาร่วมกิจกรรมสาธารณะ 2) การใช้วัฒนธรรมประเพณี และพื้นที่ใช้สอยร่วมกันเช่น วัด โรงเรียน อาคารสำนักงาน จัดกิจกรรมร่วมของคนใน 4 ตำบล และ

ประสานกับภาคส่วนต่างๆให้เข้ามามีส่วนร่วมในการถ่ายทอดกิจกรรมสาธารณะ การขอใช้สถานที่ราชการ เช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดอบรมให้ความรู้เรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และอบรมอย่างต่อเนื่อง สม่่าเสมอ กระตุ้นให้เกิดความคิดด้านการอนุรักษ์ย่อยๆ จนตื่นรู้ถึงการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของ คนในชุมชน 3) การเสนอโครงการต่างๆ เพื่อขอรับทุนสนับสนุนจากหน่วยงานภายนอก คือ เสนอขอทุนกองทุน พัฒนาการเมืองภาคพลเมือง ในการดำเนินกิจกรรมด้านการเมืองภาคประชาชน การเสนอขอทุนอุดหนุนการวิจัย จากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) เพื่อทำวิจัยชุมชนของนักวิจัยภายในชุมชน และโครงการดังกล่าว เมื่อได้รับการจัดสรรงบประมาณมาแล้ว ก็จะเปิดการดำเนินกิจกรรม พร้อมกับเชิญกลุ่มเครือข่ายอื่นๆ มาร่วม กิจกรรมด้วย ทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์เชิงบวกโดยการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ตลอดจนพบปะระหว่างกลุ่มของ เครือข่ายองค์กรชาวบ้านไปด้วย และ4) การยกระดับความรู้ของชุมชน โดยเชื่อมโยงนักวิจัย นักปฏิบัติ ของ ชุมชนเอง แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับนักวิชาการจากสถาบันทางวิชาการ เช่น สถาบันอุดมศึกษาในท้องถิ่น เพื่อทำวิจัย ชุมชนหาทางออกในการแก้ปัญหาาร่วมกัน อีกทั้งเป็นการขยายพื้นที่ทางความคิดออกไปยังสาธารณชนอื่นๆ ในการรับรู้ด้วย

อภิปรายผลการวิจัย

1. การเกิดขึ้นและการพัฒนาการของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและ สิ่งแวดล้อม เกิดขึ้นจากการตระหนักถึงปัญหาที่กระทบต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชนไม่ว่าจะเป็น ปัญหาเรื่อง รายได้ อาชีพ แหล่งอาหาร ป่าเสื่อมโทรม นำไปสู่การหาทางออกร่วมกัน พร้อมกับการเข้ามาให้คำแนะนำและ ส่งเสริมจากองค์กรภายนอกชุมชน มีการตั้งกลุ่มออมทรัพย์ขึ้นส่งเสริมด้านรายได้และอาชีพของคนในชุมชน และ ตั้งสำนักงานขึ้นเพื่อเป็นศูนย์ประสานงานกลางในการขับเคลื่อนการทำงานของกลุ่มและองค์กรในสังกัดเครือข่าย โดยเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมมีสมาชิกที่คัดเลือกมาจากกลุ่ม ต่างๆในชุมชนกลุ่มละ 2 คนเข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดจนการบริหารกิจกรรมต่างๆของ เครือข่ายร่วมกัน การมีสำนักงานเป็นศูนย์ประสานงานเครือข่ายของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อ การพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม และการมีสมาชิกที่ถูกคัดเลือกจากกลุ่มต่างๆ กลุ่มละ 2 คนเพื่อเข้ามาทำหน้าที่ บริหารงานเครือข่ายร่วมกันดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดการมีส่วนร่วมที่ อรรถัย กักผล (2552, หน้า 26-28) กล่าวไว้ในเรื่องของ “การเพิ่มคุณภาพการตัดสินใจ” เพราะการที่สมาชิกตัวแทนกลุ่ม กลุ่มละ 2 คนที่เข้ามามี ส่วนร่วม “ได้ร่วมกันบริหาร” เครือข่ายองค์กรฯ ก็จะส่งผลให้เครือข่ายองค์กรฯ ได้มีข้อมูลรอบคอบและรอบด้าน มากขึ้นต่อการตัดสินใจ การดึงเอาภาคีจากกลุ่มลูกข่ายภายในพื้นที่ 4 ตำบลมาร่วมกันทำงานและตัดสินใจ ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกทั้งภาครัฐ เช่น กรมป่าไม้ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน เช่น สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย และหน่วยงานวิชาการเช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ ที่เป็น สถาบันอุดมศึกษาของจังหวัดมาร่วมกิจกรรมแบบภาคีเครือข่ายนี้ สอดคล้องกับแนวคิดของ บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา (2547, หน้า 6) ที่เรียกกระบวนการหนุนเสริมลักษณะนี้ว่าเป็นการทำงานร่วมกันแบบองค์กรร่วม (Umbrella Organization) คือการเชื่อมโยงองค์กรเข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดช่องทางการสื่อสารระหว่างกัน มีพื้นที่ สาธารณะในการเรียนรู้โดยให้ชุมชนนั้นเป็นพระเอก เพราะชุมชนเป็นผู้สัมผัสกับปัญหา และได้รับผลกระทบ โดยตรงจากปัญหาที่พบบังคับต้องเป็นตัวแสดงหลักในการ “นำ” กิจกรรมที่จะเกิดขึ้น และให้ภาคส่วนอื่นๆเป็น เพียงหน่วยหนุนเสริม แม้แต่หน่วยงานรัฐนั้นก็ควรจะเป็นเช่นที่ เอนก เหล่าธรรมทัศน์ (2550, หน้า 21) กล่าวถึง แนวทางประชาสังคมก็คือ ไม่ยอมให้รัฐเข้าครอบงำ ร่วมมือได้ และรัฐนั้นทำหน้าที่เพียงส่งเสริมเท่านั้น ส่วน ประเด็น ลักษณะกิจกรรมกลุ่มและบทบาทการทำหน้าที่ของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรตีนภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิในการดำเนินกิจกรรมสาธารณะระดับชุมชนนั้นการทำหน้าที่ของ

เครือข่ายองค์กรชาวบ้านฯ จากการค้นพบในงานวิจัยครั้งนี้ คือการทำหน้าที่คล้ายกับ “ศูนย์บัญชาการร่วม” (War Room) ของชุมชน ทั้งนี้เพราะที่ตั้งของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านฯ เปรียบเสมือนเวทีกลางที่เชิญตัวแทนสมาชิกจากกลุ่มต่างๆเข้ามาทำหน้าที่บริหารงานแบบมีส่วนร่วม คือร่วมคิด ร่วมแลกเปลี่ยน ร่วมเรียนรู้ และร่วมตัดสินใจกับแนวทางด้านต่างๆของเครือข่าย นอกจากนี้ยังเป็นการ “สร้างฉันทามติ” ให้เกิดขึ้น เพราะการมีส่วนร่วมแบบแนวราบในการบริหารของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านนั้นสอดคล้องกับแนวคิดของ ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์ (2551, หน้า 145-152) ที่เป็นเหมือนเวทีแลกเปลี่ยนอันอยู่บนฐานของจิตวิญญาณธรรมชาติที่เข้ามามีเสรีภาพและความเสมอภาคในการแสดงออกเต็มที่ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมของการแลกเปลี่ยน รับฟัง ไตร่ตรอง แสดงออก (Deliberative Discussion) โดยอาศัยรูปแบบการหาข้อสรุปสุดท้ายร่วมกันแบบ “เห็นร่วม” จริงๆ ก่อนสรุปเป็นข้อสรุปของที่ประชุมเพื่อนำไปปฏิบัติ

นอกจากนี้ ผลการศึกษายังชี้ให้เห็นว่าคลั่งในเชิงเปรียบเทียบกับงานวิจัยของ นวรัตน์ พรหมอุปถัมภ์ (2542) ที่ศึกษา การเคลื่อนไหวขององค์กรอิสระในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ : กรณีศึกษานักนิยมนิยมธรรมชาติ ที่ผลการศึกษาพบว่าการตั้งชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติเป็นผลมาจากความรู้สึกของชาวชมรมนี้ว่าการท่องเที่ยวที่ไม่ถูกต้องไม่ถูกวิธีนั้นก็เท่ากับเป็นการทำลายธรรมชาติ การท่องเที่ยวที่ดีควรท่องเที่ยวแบบทำ ความเข้าใจเรื่องของการอนุรักษ์ไปด้วย เช่น การสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ในขณะที่ท่องเที่ยวควรให้ความเข้าใจแก่เยาวชนในเรื่องธรรมชาติวิทยา ว่าคนกับธรรมชาตินั้นอยู่ร่วมกัน นอกจากนี้ชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติยังประสานงานกับองค์กรเอกชนอื่นๆ ที่มีความคิดทำนองเดียวกันนี้ขับเคลื่อนกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ หากแต่การดำเนินงานของชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติในงานของ นวรัตน์ พรหมอุปถัมภ์ (2542) นั้นเป็นการดำเนินงานแบบไม่เป็นทางการ เนื่องจากเป็นงานแบบอาสาสมัคร สมาชิกส่วนใหญ่มีงานประจำทำอยู่แล้วจึงอาศัยเวลาว่างเท่านั้นมาทำกิจกรรม ซึ่งหากเปรียบเทียบกับการศึกษาเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อมแล้ว มีความสอดคล้องกันในส่วนที่ว่ากรอนุรักษ์ป่าแบบไม่ถูกวิธีก็คือการที่รู้เพียงว่าปลูก ป่าก็ปลูกป่าอย่างเดียวโดยไม่คำนึงถึงสภาพแวดล้อมและทำความเข้าใจสภาพพื้นที่ป่าก่อน ก็จะทำให้การกระทำดังกล่าวนั้นสูญเปล่า หากจะอนุรักษ์ป่า องค์กรที่มีแนวคิดด้านนี้ควรจะเข้ามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นให้ตกลงกับชาวบ้าน ชุมชน ที่เขาอยู่ประจำถิ่นที่นั่นเสียก่อนจึงจะเกิดประโยชน์อย่างแท้จริง และเห็นผล หากอนุรักษ์โดยคิดเอาเองตามความเข้าใจขององค์กรภายนอก คือ การอนุรักษ์ป่าหมายถึงการตั้งหน้าตั้งตาปลูกต้นไม้อย่างเดียว อาจทำให้เกิดผลกระทบในมุมกลับต่อชุมชนรอบๆ ป่าถูกระแตก็เป็นได้ ส่วนข้อแตกต่างของงานวิจัยเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติกับงาน นวรัตน์ พรหมอุปถัมภ์ คือ เครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติที่ตั้งอยู่ในพื้นที่หรือที่ดินทำกินในชุมชนตนเอง และดำเนินกิจกรรมแบบประจำการถาวรในที่ตั้งสำนักงานของเครือข่าย ซึ่งแตกต่างจากการทำกิจกรรมของชมรมนักนิยมนิยมธรรมชาติที่ทำกิจกรรมเฉพาะช่วงเวลาหลังเลิกงานหรือเวลาว่างเท่านั้น ประเด็นกระบวนการภาคพลเมืองในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ร่วม และลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ในเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเกษตรกรดินภูเพื่อการพัฒนาชุมชนและสิ่งแวดล้อม จังหวัดชัยภูมิ งานวิจัยครั้งนี้พบว่า “กลุ่มผู้นำชุมชน” เป็นผู้มีแนวคิดในการหาแนวทางการอนุรักษ์ป่า ประจวบเหมาะกับการเข้ามาขององค์กรเอกชนภายนอกที่หนุนเสริม ทำให้เกิดการช่วยเหลือในด้านอาชีพ ด้านการเกษตร และทำให้มีรายได้เพิ่ม อยู่ดี กินดีขึ้น และหันมาสนใจกิจกรรมการอนุรักษ์ป่า โดยเฉพาะในเงื่อนไขที่ส่งผลต่อรูปแบบความสัมพันธ์นั้น “ผู้นำ” หรือกลุ่มผู้นำ หากมีภาวะของการนำและความไว้วางใจจะส่งผลต่อความร่วมมือในการเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ กมลวรรณ มโนวงศ์ (2542) ที่ทำการศึกษาเรื่อง “ความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรชุมชนในชนบท” ที่พบว่า ความเป็นผู้นำซึ่งมีความสัมพันธ์กันเป็นอย่างดีนั้น จะส่งผลดีต่อความร่วมมือ

และประสานงาน นอกจากนี้ความเป็นเครือญาติก็จะทำให้ความสัมพันธ์มีลักษณะเป็นเครือข่ายความร่วมมือด้วยเช่นเดียวกัน

นอกจากกลุ่มผู้นำที่มีบทบาทสำคัญในการร่วมกันสร้างจิตสำนึกให้เกิดขึ้นในชุมชนแล้ว การใช้วัฒนธรรม ประเพณี ในการเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมโดยอาศัยวัน เวลา และสถานที่สาธารณะเป็นวันนัดประชุมร่วมกิจกรรมระหว่างกลุ่มก็ส่งผลให้เกิดการขยายวงทางความคิดเรื่องจิตสำนึกสาธารณะและความเป็นพลเมืองในการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมการพัฒนาของชุมชนได้

นอกจากนี้แล้ว การเสนอโครงการพัฒนาด้านต่างๆเพื่อขอรับทุนอุดหนุนจากหน่วยงานภายนอก เช่น กองทุนพัฒนาการเมืองภาคพลเมือง กองทุนสนับสนุนการวิจัย ฯลฯ ก็ทำให้เกิดการร่วมมือของกลุ่มต่างๆของเครือข่ายในการเข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม ซึ่งการจัดกิจกรรมอยู่บ่อยๆ สม่ำเสมอ ในพื้นที่ 4 ตำบล ทำให้เกิดการรับรู้ของคนในชุมชน นอกจากนี้การให้ทุนสนับสนุนจากภายนอกประเทศ ยังกระตุ้นความอยากรู้อยากเห็นของคนในชุมชนและพื้นที่รอบข้างให้เข้ามามีส่วนร่วมกิจกรรม ยิ่งทำให้แนวคิดของเครือข่ายองค์กรชาวบ้านเป็นที่รู้จักและขยายวงต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ควรสร้างตระหนักถึงปัญหาและหาทางแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนและพยายามช่วยเหลือชุมชนด้วยศักยภาพของทุนทางสังคมและทุนในชุมชนมากกว่าพึ่งพางบประมาณสนับสนุนจากต่างประเทศในระยะยาว

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการศึกษาบทบาทเยาวชนเนื่องจากการเข้ามามีส่วนร่วมของเยาวชนยังมีน้อยมาก ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่มีบทบาทและขับเคลื่อนกิจกรรม นอกจากนี้เยาวชนไม่ชอบทำงานในชุมชนของตนเอง และออกไปทำงานในตัวเมือง หรือเมืองหลวง ทำให้ขาดการสานต่อกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ และเป็นภูมิปัญญา เช่น การจักสาน และงานอาชีพในท้องถิ่นด้านต่างๆ

เอกสารอ้างอิง

- กมลวรรณ มโนวงศ์. (2542). ความสัมพันธ์ทางสังคมขององค์กรชุมชนในชนบท. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชูวิธ ฤกษ์ศิริสุข, บก. (2548). นโยบายสาธารณะ ฉบับชุมชนเข้มแข็ง. กรุงเทพฯ : มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ.
- ธเนศวร์ เจริญเมือง. (2551). ทฤษฎีและแนวคิด : การปกครองท้องถิ่นกับการบริหารจัดการท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : คปไฟ.
- นวรรตน์ พรหมอุปถัมภ์. (2542). การเคลื่อนไหวขององค์กรอิสระในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ: กรณีศึกษาชมรมนักนิยมนธรรมชาติ. การค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- บงกช สุทัศน์ ณ อยุธยา. (2547). ประชาสังคมในมิติทางสังคมและวัฒนธรรมกับแนวทางการพัฒนาท้องถิ่น. ใน การประชุมวิชาการรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์ในส่วนภูมิภาค (ภาคเหนือ). เชียงใหม่ : โรงแรมเชียงใหม่ภูคำ.
- ลัดดาวัลย์ ตันติวิทยาพิทักษ์. (2551). สถาปนาประชาธิปไตยชุมชนในเศรษฐศาสตร์การเมือง. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อรรถัย กักผล. (2552). คู่มือคู่มือการมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับนักบริหารท้องถิ่น. กรุงเทพฯ :

ส.เจริญการพิมพ์.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2550). การเมืองของพลเมือง : สู่สหสวรรษใหม่. กรุงเทพฯ : คบไฟ.